

Forum

Multikulturalismens paradoxer

Tre decennier i backspegeln

Aleksandra Ålund är professor emerita på REMESO vid Linköpings universitet.

Carl-Ulrik Schierup är professor emeritus på REMESO vid Linköpings universitet.

Kontakt: carl-ulrik.schierup@liu.se

Året var 1991. Sverige var mitt uppe i ett begynnande välfärdspolitiskt systemskifte. Bilden av den svenska modellen var på väg att falna. Samtidigt hade den svenska versionen av mångkulturalism börjat ömsa skinn. Nazistiska grupperingar vädrade morgonluft. Populistiska utspel som riktade ljuset mot invandringen och invandrare som samhällets fiender nummer ett blev allt vanligare. Fram tonade ett annat Sverige. Just i denna omtumlande tid skrevs en bok som kommit att bli något av en modern klassiker inom svensk socialvetenskaplig forskning, *Paradoxes of multiculturalism. Essays on Swedish society*. Umeå-sociologerna Aleksandra Ålund och Carl-Ulrik Schierup presenterade i boken en samtidsanalys som var drabbande och som på ett träffsäkert sätt satte fingret på att någonting inte stod riktigt rätt till i den svenska välfärdsmodellen och dess mångkulturella reformarbete. Boken fick stort genomslag, inte bara i Sverige, utan även i andra delar av världen. Den inspirerade nya generationer av unga forskare och fram växte vad som kom att bli en bred fåra av kritisk forskning inom området etnicitet och migration. Det har nu gått trettio år sedan boken kom, och när vi i dag återvänder till de analyser som presenterades i den så kan vi enkelt konstatera att den fortfarande är aktuell. Den är till och med kanske mer aktuell i dag än den var när den kom. Många av de skeenden som beskrivs är ännu tydligare i dag än vad de var för trettio år sedan. Vad var det då för något som bokens författare ville förmedla, som fortfarande kan hjälpa oss att förstå vad som hänt Sverige och vad Sverige har blivit? För att fira bokens trettioårsjubileum har vi därför bjudit in bokens författare för att under avdelningen Socialvetenskapligt forum resonera om *Paradoxes of multiculturalism* och blicka tillbaka på den utveckling som Sverige genomgått under de senaste tre decennierna.

Magnus Dahlstedt

Ansvarig utgivare

Inledning

I år var det trettio år sedan vi skrev boken *Paradoxes of multiculturalism* (Ålund & Schierup 1991). Boken skrevs som en del av den svenska maktutredningen (SOU 1990), som initierades efter regeringsbeslut 1985 och slutrapporterades 1990. Maktutredningen var en omfattande statlig utredning som syftade till att, som det angavs i direktivet, "fördjupa kunskaperna om den svenska demokratins villkor, om medborgarnas möjligheter att påverka sina levnadsvillkor och om de faktorer som skapar makt att forma morgondagens Sverige".

Uppgiften vi ställde oss inför var att identifiera den reella innebörden av en visionär invandrarpolitisk programförklaring vid 1970-talets mitt, när det gällde utvecklingen av ett liberalt mångkulturellt välfärdssamhälle. Vår slutsats var att under 1980-talet hade den sociala dimensionen av denna politiska plattform alltmer kommit att överskuggas av kulturreduktionistiska stereotypier som osynliggjorde förtryckande maktförhållanden, en rasifierad social och kulturell rangordning, segregering av territoriella gränsdragningar och en ojämlik etniskt rangordnad arbetsdelning. I boken pekade vi på att det krävs en komplex förståelse av samspelet mellan kapitalismens nyliberala skinnömsning, fördjupad klassmässig ojämlikhet, patriarkat, rasism och kulturella stereotypier som på olika vis "beskyller offret". En mångfald av begrepp om föreställda "kulturella olikheter" och "kulturkrockar", skapade inom delar av akademien, hade allt mer kommit att dominera både massmedia och politisk retorik. De hade i sin tur kommit att integreras i byråkratiska praktiker för att organisera en etnokulturellt rangordnad arbetsfördelning inom ett framväxande rasifierat samhälle.

När vi i dag blickar tillbaka på de tre decennier som gått sedan boken kom ut, kan vi konstatera att den utveckling som vi beskrev har accelererat snarare än avtagit. Under det nya milleniet har påståenden om "multikulturalismens misslyckande", såväl internationellt som i Sverige, återkommit som en bortförklaring av allehanda politiska svek, framförd av en rad tongivande politiker, mer eller mindre i samklang (Ålund, Schierup & Neergaard 2018; se även Schierup & Ålund 2011a; Schierup, Ålund & Kellecioglu 2020). Som vi hävdade redan i början av 1990-talet vittnar påståenden om en misslyckad "multikulturalism" och formuleringar om "för mycket mångfald" (t.ex. Goodhart 2004) om ett påfallande glapp mellan en utopisk retorik och en krass verklighet snarare än om samhällets levda, sociala och kulturella mångfald. Det sätt på vilket "kultur" och "mångfald" har omskrivits under 2000-talet visar med all tydlighet på att den kritik som vi under tidigt 1990-tal riktade mot akademiska, massmediala och politiska beskrivningar av frågor som rör migration, etnicitet och kultur med tiden har blivit alltmer aktuell.

Vi skrev *Paradoxes of multiculturalism* som en berättelse om det som vi i 1990-talets början såg som en pågående utveckling. Vi grundade analysen i ett jämförande perspektiv på forskning om migration, etnicitet och rasism i Norden och

internationellt, och då i synnerhet i USA och Storbritannien. Ett långvarigt kumulativt kunskapsinhämtande hade medfört en fortlöpande omvärdering av våra egna ursprungliga utgångspunkter. Boken var således resultatet av en både lång och ofta omskakande resa – en resa som har fortsatt efter publiceringen, fortfarande pågår och har gett avtryck i en rad publikationer. Bland annat har vi i boken *Nation i ombildning* (Ålund, Schierup & Neergaard 2018) i nära samarbete med ett antal kollegor fortsatt att både retrospektivt och prospektivt följa upp och utveckla våra frågeställningar om demokratins förändrade villkor.

Vi vill i det följande sammanfatta några av de mest centrala tankegångarna i *Paradoxes of multiculturalism* och därigenom peka på bokens fortsatta relevans för att skapa en förståelse för var någonstans Sverige har tagit vägen och är på väg till.

Ett visionärt reformprogram

I *Paradoxes of multiculturalism* tog vi utgångspunkt i en kritisk granskning av den utveckling som det svenska samhället genomgått sedan införandet av den nya politiken för invandring och integration som antogs av riksdagen 1975. Politiken vägledades av slagorden *jämlikhet*, *valfrihet* och *samverkan*, en parafraas på den franska revolutionens *liberté, égalité, fraternité*. Den uttryckte en vision om att skapa en synergi mellan ett inkluderande välfärdssystem, ett liberalt och universalistiskt medborgarskap, med sociala rättigheter i centrum, och en mångkulturell förståelse av den svenska nationen.

I kombination med en visionär reformering av det svenska valsystemet 1976 (Hammar 1985), var avsikten att garantera substantiell tillgång till nära nog samtliga medborgerliga rättigheter även för invandrade. En generös asylpolitik och regler för familjeförening stöddes av garantier för snabb naturalisering baserad på bosättningskriterier, utan begränsningar vad gäller språktester och inkomstskriterier. Principen om valfrihet stöddes av en rad åtgärder, som bland annat rörde tillgång till hemspråksutbildning för barn, stöd till invandrade vad gäller att få tillgång till och använda media och stöd för organisering. Det kontrakt mellan arbete och kapital som den svenska välfärdstaten då fortfarande vilade på var tänkt att effektivt blockera utnyttjande av migration som instrument för lönedumpning. Det skulle samtidigt garantera tillgång till lika rättigheter för alla oavsett härkomst och vara ett skydd mot diskriminering och rasism.

Dessa reformer under mitten av 1970-talet påverkades av dåtidens idéer om multikulturalism, inte minst som de tagit form i Kanada. I samklang med de här internationella tankeströmningarna gjorde de svenska reformerna upp med den assimilationspolitik som tidigare förts, till fördel för ett av de mest genomtänkta och balanserade försöken att förena ett liberalt universalistiskt medborgerskapsideal med

mångfacetterade kulturella identitetsanspråk. Reformerna utlovade jämlik tillgång till medborgerliga villkor tillsammans med både möjlighet att utöva civilsamhälleligt engagemang och respekt för identiteter och dess kulturella uttryck, på ett sätt som skulle göra det möjligt att skapa synergier mellan sociala rättigheter och kulturell mångfald som samhälleliga resurser.

Ett etniskt Babels torn

Samtidigt rymde den svenska mångkulturella modellen – som den implementerades – en rad spänningar. I *Paradoxes of multiculturalism* lyfte vi fram dem. Vi beskrev hur en faktiskt existerande mångkultur genom skilda institutionella praktiker omvandlades till ett byråkratiskt Babels torn, ett slags konglomerat av självtillräckliga etnonationellt definierade kollektiv, övervakade och avpolitiserade genom ett intrikat system för offentligt stöd till sammanslutningar som benämndes ”invandrarorganisationer”. Samtidigt försvårades invandrades faktiska politiska engagemang av ett stelbent, disciplinerande partipolitiskt system. Parallellt pågick en systemisk förvaltning av en högst påtagligt ojämlig etnisk arbetsdelning, som på ett tydligt vis illustrerade den svenska välfärds- och arbetsmarknadsmodellens tillkortakommanden när det gällde att garantera lika villkor och skydd mot diskriminering. Denna ojämliga arbetsdelning motsvarades av liknande mönster på bostadsmarknaden och i ett alltmer segregerat skolväsende. En rasifierad urban polarisering på bostadsmarknaden hade kommit att framstå som ett sociogeografiskt uttryck för en grundläggande avsaknad av jämlikhet, samverkan och valfrihet, 1970-talets invandrapolitiska ledstjärnor. Med hänvisning till internationell och särskilt brittisk forskning, riktade vi bland annat uppmärksamheten mot att kulturella stereotyper kodifieras av forskningen och legitimeras som administrativa instrument, och i sin tur fördjupar och legitimerar social ojämlighet. Vi påpekade att det finns en ständigt närvarande risk för att en nog så välvillig strävan efter ”multikulturalism” kan bli del av en förtryckande ”ny realism”, som i själva verket utgör en spegelbild av en kulturskillnadsfixerad ”ny rasism” – alltså ”två sidor av samma mynt” (Duffield 1984).

I linje med det här resonemanget visade vi i boken bland annat på hur ”samverkan” på olika vis hindrades av kulturell stigmatisering av invandrarnas föreningar, hur underordning gjordes möjlig genom rasifierande benämningar av invandrade kvinnor och ungdomar samt hur ambitioner om en marknadsorienterad asylpolitik formulerades i termer av kulturell lämplighet. Vi diskuterade även hur en alltmer upphettad debatt om invandring kom att färgas av exkluderande resonemang. I samband med att den arbetsmarknadspolitiska modellen började stöpas om, förespråkade politiker en modifiering av en dittills rättighetsbaserad asylpolitik, till fördel för en mer pragmatisk marknadsanpassning. Denna modifiering baserades på ett selektivt urvalsförfarande som skulle kunna ge företräde för vad som bedömdes som särskilt kulturellt

lämpliga asylsökande, som ansågs motsvara behovet av arbetskraft inom olika nischer på arbetsmarknaden. Dessutom framfördes idéer om att asylstatus borde betingas av en väsentligt åtstramad arbetslinje. Dessa politiska inspel kom visserligen inte att slå igenom direkt, men förebådade en utveckling som kom att pågå under resten av 1990-talet och vidare in på 2000-talet, för att senare fullbordas i samband med den så kallade flyktingkrisen 2015 och dess politiska efterspel (Schierup & Scarpa 2018).

Vi riktade i boken *Ljuset* mot en bred tendens till kulturalisering. Teoretisk inspiration hämtades från konfliktlinjer i 1980-talets amerikanska och brittiska genusforskning, som bidrog med kritiska intersektionella perspektiv på kön, klass och etnicitet, av relevans för att också förstå dåtidens Sverige. Vid den tiden hade allt mer högljudd kritik förts fram mot den etablerade genusforskningen i både USA och Storbritannien, som riktade fokus mot hur den vita kvinnligheten historiskt konstruerats i opposition till svart kvinnlighet och sexualitet, och där en homogeniserande bild av *Kvinnan* som den vita medelklasskvinnan trätt fram som given norm. *Ljuset* riktades mot maktrelationer mellan kvinnor och krav framfördes på att vita kvinnor behövde rannsaka sig själva och sin medverkan i det förtryck som drabbar svarta och invandrade kvinnor (Carby 1982). *Paradoxes of multiculturalism* tog avstamp i och bidrog till den debatten, med specifikt fokus på villkoren i ett svenskt sammanhang, i forskning, massmedia och politik. Det är en tematik som vi haft anledning att återkomma till och fördjupa oss i genom vår senare forskning (Ålund 1999). I boken framhöll vi hur en homogeniserande syn på "invandrarkvinnan" som passiv och tillbakahållen traditionsbärande bidragit till uppkomsten av en rasifierande social skiktning. Vi hävdade att detta i sin tur bidrar till att osynliggöra både en historia och en samtid präglad av motstånd och solidaritet, inte minst bland invandrade kvinnor i Sverige.

På motsvarande sätt pekade vi även på hur unga människor födda och/eller uppväxta i Sverige envist benämndes "invandrarungdomar" och sorterades in i förutbestämda kultur- och könsstigmatiserande boxar – som "kriminella pojkar" och "passiva tjejer". Med avstamp i brittisk forskning utvecklade vi ett kritiskt perspektiv på stigmatiserande kategoriseringar och diskuterade identitetsarbete som en pågående process i att skapa nya kulturella uttryck och politisk subjektivitet bland unga i fattiga och stigmatiserade stadsdelar. Med jämförande perspektiv på unga i Storbritanniens *inner cities*, visade vi på framväxten av en "synkretisk kultur" (Gilroy 1987) i svenska förortsmiljöer. Dess uttrycksformer korsar sociokulturella gränser, grundar ett alternativt uppträdande på den offentliga scenen, förbinder skilda erfarenheter av förtryck och bidrar till framväxten av nya solidariteter. Även denna tematik har vi senare haft anledning att vidareutveckla (Ålund 1997), med fokus riktat mot framväxten av urbana rättviserörelser under 2000-talet (León Rosales & Ålund 2018).

Glappet

Sammantaget konstaterade vi ett påfallande och växande glapp mellan å ena sidan 1970-talets djärva invandrapolitiska paroller och å andra sidan en *de facto* rasifierande institutionaliserad mångkulturalism:

- *jämlikhet* vs institutionell diskriminering och en ojämlig etnisk arbetsdelning
- *samverkan* vs övervakning, avpolitisering och förmyndarmentalitet
- *valfrihet* vs stereotypt rasifierande gestaltande av "kulturell tillhörighet".

Den svenska modellen för mångkulturalism utlovade en balans mellan universalism och partikularism, men hade omvandlats till stereotypisk kategorisering i termer av kultur och i sin konsekvens en polariserad skiktning av medborgerliga villkor. Modellens faktiska genomförande äventyrades genom organisatoriska och institutionella mönster som pekade ut "invandrare" som "problem" utifrån etnicitet, ursprung, kultur och religion, som splittrade och diskriminerade. Effekterna blev alltmer allvarliga i takt med en väsentligt försvagad välfärdsstat, en tilltagande rasifiering av flyktingar från Asien och Afrika, i ett 1990-tal som präglades av en allmänt mer exkluderande samhällsanda och en strukturellt inbäddad diskriminering på en nyliberal arbetsmarknad.

I 1980-talets förändrade samhällsklimat hade våldsamma protonazistiska gräsrotsrörelser börjat ta ton, attackera och bränna upp flyktingförläggningar. Ett högerpopulistiskt parti av klassiskt snitt, Ny demokrati, trädde fram på den politiska scenen och lyckades efter 1991 års val komma in i riksdagen med hjälp av en från nationalistisk ton riktad mot svensk invandrings- och integrationspolitik och närvaron av "för många" förmodat "kulturellt icke anpassningsbara". Ett föreställt hot mot det ursprungliga "verklighetens folk" är ett ledmotiv som vi känner igen från vår egen samtid (jfr Svensson 2021). Redan vid 1990-talets början kunde vi alltså möta scenariot av ett helt annat samhälle än den demokratiska och öppna välfärdsstat som vi båda lärt känna och uppskatta när vi kom som nyanlända till Sverige: Aleksandra först 1965 och Calle 1981. Det förlovade landet, med till synes oändliga möjligheter, som en gång var. Den politiska konjunkturen vid tidpunkten när boken publicerades tycktes förebåda "ett Sverige som snabbt rusar mot inhumanitetens avgrund", i kontrast till hur "hållbara, integrerade samhällen skapas", som det nyligen uttrycktes i en politisk appell till försvar för ett rättvist och solidariskt samhälle (Appell 2021).

Från mångfaldshantering till fördjupad ojämlikhet

Vägen från det invandrarpolitiska debaclet i början av 1990-talet till dagens moralpolitiska kollaps följer ingen rak linje. Ett dramatiskt 1990-tal innehöll såväl en djup kris, som drabbade hela den svenska välfärdsmodellen, som en nyliberal kovändning. En ny svensk migrations- och integrationspolitik utformades enligt amerikanskt inspirerad modell (Schierup & Ålund 2011a; 2011b). I samband med Amsterdamfördraget anammades en ny juridisk grund för bekämpning av diskriminering. "Invandrarföreningarna" ömsade skinn till "civilsamhällsorganisationer bildade på etnisk grund" och införlivades i ett nyliberalt arrangemang mellan stat, marknad och det civila samhället (Schierup, Ålund, Kellecioglu 2022 kommande). Integrationspolitiken var tänkt att bryta med stereotypa kategoriseringar på etnisk och kulturell grund. Men i realiteten fortsatte "kultur" att utnyttjas som ett flytande tecken i en politisk kamp om att definiera innebörden av så kallad "integration" (jfr Schierup 1993). Pragmatiska svenska nyliberaler, inspirerade av Tony Blairs "tredje väg", kom under 1990-talet att anamma en svensk variant av angloamerikansk *diversity management*; en så kallad "mångfaldshantering" av strategisk betydelse för den nyliberala politiska hegemonin och skapandet av låglöneghetton inom en etniskt segmenterad arbetsmarknad (se även Schierup, Hansen & Castles 2006 kapitel 8; Schierup & Ålund 2011a).

Under 2000-talet har utvecklingen av etniska låglöneghetton ytterligare cementserats i samband med den rättsosäkra praxis för import av utländsk arbetskraft som infördes med lagen om arbetsmigration 2008 (Schierup & Ålund 2011b). Konsekvensen blev, argumenterade LO, lönedumpning, hyper-exploatering av utländsk arbetskraft och ökad rasism (Klepke 2019). Denna utveckling konvergerade med en kommodifiering av asylsystemet som slog igenom efter 2015 års så kallade flyktingkris. Asylsökande låses nu systematiskt in i alltmer prekära låglöneghetton, som en konsekvens av drakoniska försörjningskriterier som hävstång för en disciplinerande arbetslinje. I förlängningen har utvecklingen utgjort grundbulten för samtidens tongivande nykonservativa allians, som parar SD:s nationalpopulism med hjärtefrågor för en nyliberal men samtidigt alltmer nykonservativ politisk höger samt svenskt storkapital. Här förespråkas medborgerliga privilegier reserverade för alltmer snävt definierade "förtjänta inhemska" kombinerat med hyperexploatering av utsatta och otrygga "oförtjänta främmande", alltmer berövade grundläggande medborgerliga rättigheter (Schierup & Scarpa 2018).

En avgörande skillnad mellan 2021 och 1991 är att såväl etablerade borgerliga partier som socialdemokrater numera för den politiska kampen om hegemoni på "kulturens slagfält" (Wallerstein 1990) inom den diskursiva terräng som tidigare varit ett monopol för den populistiska extremhögern. En nationalistisk "integrationism" (Holmes 2000) har steg för steg tagit över en allt större del av det politiska

fältet. Denna sträva kretsar kring nationen, som en snävt definierad och uteslutande föreställd kulturell gemenskap alltmer fjärran från de liberala filosofiska rötterna och grundläggande institutionella förutsättningarna för en inkluderande demokrati grundad på solidaritet. Fångade i detta postpolitiska tillstånd (jfr Mouffe 2005) har de etablerade politiska partierna alltmer övergett visioner om solidaritet, jämlikhet och social rättvisa. Demokratien har, steg för steg, tagit formen av en "extrem mitt" (Ali 2018 s. 147) där mitten-vänster och mitten-höger har ingått ett oheligt samarbete för att befästa en ny hegemonisk normalitet. Detta "stafettlopp", som Therborn (2018 s. 3) benämnt det, har pågått i tre decennier, där borgerlig och socialdemokratisk politik turats om att ange färdriktningen framåt, med fördjupande av ojämlikheter som resultat. Samtidigt har politiken en bit in på 2000-talet alltmer närmat sig Sverigedemokraternas nationalistiska dagordning i en tävling om rösterna från en desorienterad väljarkår, för vilken en appell för välfärdsstatlig solidaritet ter sig allt mindre övertygande.

Nation i ombildning

Den omdaning som den svenska modellen genomgått sedan tidigt 1990-tal kom senare att följas upp i den ovan nämnda boken *Nation i ombildning* (Ålund, Schierup & Neergaard 2018), som kan ses som en uppföljare till *Paradoxes of multiculturalism*. Här fördjupar vi oss i samarbete med ett antal kollegor i frågor som rör utarmningen av medborgerliga villkor för både invandrade svenskar och deras barn, diskriminering på arbetsmarknaden, stigmatisering genom kulturella stereotyper och rasifiering av generationsrelationer. Vi beskriver i sammanhanget uppkomsten av antirasistiska rättviserörelser med potential att åstadkomma förnyelse i landet som en gång i tiden framstod som en förebildlig demokratisk, socialt och kulturellt inkluderande välfärdsstat.

Bokens bidrag är skrivna av 14 medförfattare, som skärskådar ett flertal dimensioner av det nya millenniets politiska och sociala omvälvningar. Här framträder en djupgående solidaritetskris, underblåst av en nyliberal politik som omvandlat Sverige till det OECD-land som sedan mitten av 1990-talet uppvisar den snabbast ökade ojämlikheten. Med hänvisning till historikern Karl Polanyi (2012/1944) beskriver vi utvecklingen som en "stor omdaning", med illavarslande paralleller till den utveckling som utgjorde grunden för 1930-talets ekonomiska och politiska kris. Vad som skett under de senaste tre decennierna är inget mindre än en radikal samhällsombildning, ackompanjerad av en destruktiv *kommodifiering* av samhällslivet, det vill säga det sociala livets underordnande under en självreglerande marknadsekonomi utan förankring i demokratiska processer. Denna omvandling har i sin tur utgjort en grogrund för uppkomsten av motrörelser av olika slag, i form av alltmer tongivande högerpopulistiska rörelser, men även antirasistiska rättviserörelser. De inbördes anta-

gonistiska rörelserna (Schierup, Ålund & Neergaard 2017) uttrycker båda en situation som Giorgio Agamben (2005) benämnt i termer av "undantagstillstånd", där vi kan se medborgerliga fri- och rättigheter steg för steg gröpas ur och sättas ur spel.

Nation i ombildning binder samman olika historiska händelser som gemensamt lagt grunden till 2000-talets Sverige: med start i den dödliga massakern på demonstrerande arbetare i Ådalen 1931, som var upptakten till Saltsjöbadsavtalet mellan arbete och kapital 1938, vidare via arbetarrörelsens organisering och dess betydelse för bygget av den svenska välfärdsstaten, fram till de senaste decenniernas omtumlande samhällsomdaning, som möjliggjorts genom den nyliberala reformagenda som vunnit terräng sedan tidigt 1990-tal. Från ett krisläge till ett annat. Antonio Gramscis (1971) välkända förståelse av kris fångar på ett träffande sätt den analys av skeendet som presenteras i boken: den kan liknas vid ett utdraget interregnum där den gamla ordningen långsamt tynar bort medan det som komma skall ännu inte fått några tydliga konturer.

Propåer om "migration som problem" framstår i detta ljus som en ideologisk täckmantel för en samhällskris som hänger samman med en djupgående social omvandling av historiska mått. Omvandlingen av välfärdsstaten har medfört försvagning av såväl en traditionellt stark folklig organisering som en institutionaliserad social solidaritet. De nyliberala politiska idéer som fått fotfäste sedan 1980-talet har omsatta i praktiken banat väg för en skenande prekarisering inom en nischad, rasifierad arbetsmarknad, en gradvis urholkning av flyktingpolitikens humanitära grund, en alltmer iögonfallande ojämlikhet inom ett marknadsstyrt skolsystem, i samspel med beskurna livsvillkor i städer som bildligt talat faller isär. Utvecklingen åskådliggör ett högst motsägelsefullt förhållande mellan å ena sidan en strävan efter jämlikhet mellan könen och å andra sidan stigmatisering och diskriminering av invandrade kvinnor och deras döttrar. I offentlig debatt har starkt fokus riktats mot det som pekas ut som "utanförskapsområden", "kriminella invandrarkillar" och "kulturellt annorlunda invandrarföräldrar". Samtidigt kan vi höra alltmer uttalade drömmar om ett annat samhälle artikuleras, bland annat genom antirasistisk mobilisering på arbetsplatser, solidaritet med papperslösa och inte minst genom organisering av unga i städernas periferier. I framväxten av urbana rättviserörelser och deras lokalt förankrade *platskamp* finns fröet till välfärdssamhällets förnyelse.

Ett framtidsscenario

Några av nutidens mest ödesdigra frågor kan alltså relateras till den svenska omvandlingens dilemma, som vi avslutade boken *Paradoxes of multiculturalism* med. Det som vi riktade ljuset mot på tidigt 1990-tal verkar lika relevant i dag, för att inte säga ännu mer relevant, det vill säga hur samhällets reellt existerande mångfald och dess

sociokulturella dynamik reduceras och förkrymps till en stereotyp kulturalisering – en retorisk dimridå, som effektivt döljer en alltjämt pågående, om än mångfacetterad, uteslutningsprocess. I *Paradoxes of multiculturalism* strävade vi efter att utveckla nya analytiska angreppssätt och kategorier som förmår förbinda det universella och det partikulära och att synliggöra och inkludera de *andras* röster, erfarenheter och behov. Vi beskrev stigmatiserande främlinggörande som en grund för igenkännande bland Sveriges utsatta och uppkomsten av gemenskaper i lokala mikrovärldar, nya sociala rörelser.

Mot den bakgrunden avslutade vi boken med ett framtidsscenario som byggde på framväxten av en mångfald av antirasistiska rörelser, utanför, inom och genom staten. Med denna framväxt såg vi framför oss en demokratisering av staten och en möjlig utveckling av ett mer inkluderande trans-etniskt samhälle, lokalt, regionalt och globalt. I bokens avslutande kapitel beskrev vi det tidiga 1990-talet som ett avgörande historiskt vägsval, där "kultur" hade kommit att fungera som ett ideologiskt slagfält för den politiska kampen, inte bara för en krisande nationell välfärdsstat som den svenska, utan även i en vidare global kontext. När avslutningen skrevs befann vi oss vid tiden för det första Guldkriget, med geopolitik och krig marknadsförd med retorik om mänskliga rättigheter och kulturellt betingade civilisationskrockar, och det politisk-ekonomiska sammanbrottet i Jugoslavien, med efterföljande etnisk rensning och internationella interventioner rättfärdigade i kulturella termer (Schierup 1999). Det var också ett skede i historien där konturerna av en ny politisk ordning började framstå som alltmer tydliga i Europa. Vi såg Fästning Europas dunkla scenario gynna diskriminerande administrativa praktiker, stimulera regressiva populistiska rörelser och erodera förutsättningarna för en alternativ organisering mot rasism och systematisk segregering.

Det var en på många sätt olycksbådande tid, som krävde att nya, mer inkluderande solidariteter utvecklades över rasifierande skiljelinjer i form av nya allianser och rörelser. Vi såg dessa krafter som en potential till förändring, framför allt om de kunde förmå att etablera dialog mellan nya och gamla folkrörelser, som i sin tur kunde både korsa och förbinda olika nivåer – från den lokala till den övernationella. Dessa tankegångar har vi vidareutvecklat i vårt senare forskningsarbete – inte minst om global organisering av migranter (Ålund & Schierup 2018; Schierup & Delgado Wise 2022 kommande) som ett svar på utvecklingen mot en "global apartheid" i ett Sverige och ett Europa alltmer färgat av en konservativ ultranationalistisk populism (Bak Jørgensen & Schierup 2022 kommande).

Ett exempel, som på ett tydligt vis belyser potentialen i lokal organisering, är den urbana rättviserörelse som tog fart i en rad städer runtom i landet efter finanskrisen 2008. Denna rörelse tog form i spåren av ett systemiskt främlinggörande – symboliskt, socialt och ekonomiskt – av invånarna i marginaliserade delar av städerna benämnda

”utanförskapsområden”. Ett särskilt dramatiskt uttryck för främlinggörandet var upp-
 roret i Stockholm 2013, som inleddes som ett spontant motstånd mot stigmatisering
 och polisiärt övervåld kopplat till en alltmer påtaglig urholkning av social rättvisa och
 demokrati (Schierup, Ålund & Kings 2014). Stockholmsupp-roret förde även fram en
 mer välartikulerad antirasistisk organisering i offentlighetens rampljus upp-buren av
 unga i städernas förfördelade periferier (Sernhede, León Rosales & Söderman 2019);
 en ”renässans från marginalen” (León Rosales & Ålund 2018) där såväl translokala som
 internationella aktivistnätverk vävdes samman. Vi kunde här se hur det nya prekaria-
 tet organiserade sig och reste krav på social rättvisa och medborgerliga rättigheter på
 ett sätt som hämtade inspiration från den tidiga svenska arbetarrörelsen. När vi i dag
 beskådar en värld som tycks än mer full av motsättningar än den som vi för trettio år
 sedan skildrade i *Paradoxes of multiculturalism*, så inger det förgångnas drömmar, visio-
 ner och landvinningar visst hopp (Schierup, Ålund & Kellecioglu 2022 kommande). På
 olika vis vägleder dessa drömmar och visioner nämligen också dagens rättviserörelser
 och utgör en inspirationskälla för fortsatta strider för att återerövra det land som en gång
 framstod som så förebildligt.

Referenser

- Agamben, G. (2005) *State of exception*. Chicago, IL och London: The University of Chicago Press.
- Ali, T. (2018) *The extreme centre. A second warning*. Brooklyn, NY och London: Verso.
- Appell (2021, 12 maj) Sverige rusar snabbt mot ”inhumanitetens avgrund”. *Dagens ETC*.
- Carby, H.V. (1982) White women listen! Black feminism and the limits of sisterhood. I: CCCS
 (red.) a*The empire strikes back*. London: Hutchinson.
- Duffield, M. (1984) New racism, new realism. Two sides of the same coin. *Radical Philosophy*, (37):
 29–35.
- Gilroy, P. (1987) *There ain't no black in the Union Jack*. London: Hutchinson.
- Goodhart, D. (2004) Too diverse? *Prospect*, 95 (16 mars 2009): 9.
- Gramsci, A. (1971) Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci. I: H. Quinton &
 G.N. Smith (red.). New York: International publishers.
- Hammar, T. (red.) (1985) *European immigration policy. A comparative study*. Cambridge: Cambridge
 University Press.
- Holmes, D.R. (2000) *Integral Europe. Fast-capitalism, multiculturalism, neofascism*. Princeton, NJ
 och Oxford: Princeton University Press.
- Klepke, M. (2019, 11 oktober) Dags att skrota lagen om arbetskraftsinvandring. *Arbetet*.
- Mouffe, C. (2005) *On the political*. London: Routledge.
- Polanyi, K. (2012/1944) *Den stora omdaning. Marknadsekonomins uppgång och fall*. Lund: Arkiv.
- León Rosales, R. & Ålund, A. (2018) Renässans från marginalen. Aktivism för demokratisk förny-
 else. I: A. Ålund, C.U. Schierup & A. Neergaard (red.) *Nation i ombildning. Essäer om 2000-talets
 Sverige*. Stockholm: Boréa.
- Schierup, C.-U. (1993) *På kulturens slagmark. Mindretal og størretal taler om Danmark*. Esbjerg:
 Sydjysk Universitetsforlag.

- Schierup, C.-U. (red.) (1999) *Scramble for the Balkans. Nationalism, globalism, and the political economy of reconstruction*. Houndsmill: MacMillan.
- Schierup, C.-U., Delgado Wise, R. & Ålund, A. (2022 kommande) Global migration governance. Positionality, agency, and impact of civil society. I: A. Pécoud & H. Thiollet (red.) *Handbook on the institutions of global migration governance*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Schierup, C.-U., Hansen, P. & Castles, S. (2006) *Migration, citizenship and the European welfare state. A European dilemma*. Oxford: Oxford University Press.
- Schierup, C.-U. & Scarpa, S. (2018) Migration – ett hot mot välfärden? I: A. Alekandra, C.-U. Schierup & A. Neergaard (red.) *Nation i omvandling. Essäer om 2000-talets Sverige*. Stockholm: Boréa.
- Schierup, C.-U. & Ålund, A. (2011a) From paradoxes of multiculturalism to paradoxes of liberalism. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 9(2). <http://www.jceps.com/?pageID=article&articleID=228>
- Schierup, C.-U. & Ålund, A. (2011b) The end of Swedish exceptionalism? Citizenship, neoliberalism and the politics of exclusion. *Race & Class*, 53(1): 45–64.
- Schierup, C.-U., Ålund, A. & Kellecioglu, I. (2020) Reinventing the People's house. Time, space and activism in multiethnic Stockholm. *Critical Sociology*, 1–16. DOI: 10.1177/0896920520957066.
- Schierup, C.-U., Ålund, A. & Kellecioglu, I. (2022 kommande) Forward through the past? Reinventing the "People's House" in subaltern Stockholm. I: M. Bak Jørgensen & C.-U. Schierup (red.) *Condensing global apartheid. Transversal solidarities and politics of possibility*. Leiden & Boston, MA: Brill Academic Publishers.
- Schierup, C.-U., Ålund, A. & Kings, L. (2014) Reading the Stockholm riots. A moment for social justice. *Race & Class*, 55(3): 1–21.
- Schierup, C.-U., Ålund, A. & Neergaard, A. (2017) "Race" and the upsurge of antagonistic popular movements in Sweden. *Ethnic and Racial Studies*, 41(10): 1837–1854.
- Sernhede, O., León Rosales, R. & Söderman, J. (2019) *"När betongen rätar sin rygg". Ortenrörelsen och folkbildningens renässans*. Göteborg: Daidalos.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport.
- Svensson, A. (2021) Slagord i arv. *Språktidningen*, (4).
- Therborn, G. (2018) Twilight of Swedish social democracy. *New Left Review*, 113: 1–14.
- Wallerstein, I. (1990) Culture as the ideological battleground of the modern world-system. *Theory, Culture and Society*, 7(2–3): 31–56.
- Ålund, A. (1997) *Multikultiungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, A. (1999) Feminism, multiculturalism, essentialism. I: P. Werbner & N. Yuval-Davis (red.) *Women, citizenship and difference*. London: Zed Books Ltd.
- Ålund, A. & Schierup, C.-U. (1991) *Paradoxes of multiculturalism. Essays on Swedish society*. Aldershot: Avebury.
- Ålund, A. & Schierup, C.-U. (2018) Making or unmaking a movement? Challenges for civil society in the global governance of migration? *Globalizations*, 15(6): 809–23.
- Ålund, A., Schierup, C.-U. & Neergaard, A. (red.) (2018) *Nation i ombildning. Essäer om 2000-talets Sverige*. Stockholm: Boréa.